

JONAS JABLONSKIS – JUOZO DAMIJONAIČIO VADOVĖLIŲ RECENZENTAS

Nors Jono Jablonskio veikla aptarta ir išnagrinėta įvairiais aspektais (Balčikonis 1956; Girdenis, Piročkinas 1977, 1978; Vidžiūnas 1997 ir kt.), tačiau dar trūksta darbų, kuriuose jis būtų plačiau pristatytas kaip mokyklinių vadovėlių recenzentas. Šiame straipsnyje¹ aptariamos penkios Jono Jablonskio recenzijos dviem Juozo Damijonaičio vadovėlio *Lietuvių kalbos gramatika. Trumpas vadovėlis mokykloms (mokslo pradžiai)* leidimams (Damijonaitis 1920, 1923), nagrinėjama, kokią įtaką kalbininkas padarė vėlesnių leidimų kalbai ir sandarai. Analizei taikomi analitinis aprašomasis (deskriptyvinius), lyginamasis ir statistinis metodai.

Pedagoginėje Lietuvos spaudoje Juozo Damijonaičio (1871–1926) veikla palyginti nedaug nagrinėta, nors šio pedagogo ir visuomenės veikėjo darbų reikšmę amžininkai suprato ir vertino (Ruseckas 1926: 93–94; Vokietaitis 1927: 3–9; Poderys 1931: 95–100). Vėliau J. Damijonaitis prisimintas tik antroje XX a. pusėje, minint 100-ąsias mirties metines (Malėnas 1970: 123–124; Juozapavičius 1971a: 3, 1971b: 3). Šio amžiaus pradžioje jis vėl paminėtas per 130-ąsias gimimo metines (Ažubalis 2001a: 11–14, 2001b: 1–3)². Pabrėžtina, kad J. Damijonaitis – ne tik lietuvių kalbos, bet ir matematikos, istorijos vadovėlių autorius³. Iki šiol plačiau aptarti jo matematikos vadovėliai (Ažubalis 1997, 2001a, 2001b).

¹ Straipsnis parengtas pagal pranešimą, skaitytą 2010 m. spalio 7 d. tarptautinėje Jono Jablonskio konferencijoje *Jonas Jablonskis ir bendrinės lietuvių kalbos šimtmetis*.

² Atsiminimais apie J. Damijonaitį spaudoje yra pasidalijusi jo sesers anūkė Birutė Bytautienė (2006: 2). Garsaus pedagogo ir vadovėlių autoriaus vardas dar 1937 m. buvo suteiktas vienai Kauno mokyklai. Šiuo metu jo vardu Kaune pavadinta gatvė, veikia 1996 m. įkurtas privatus butas-muziejus, prie šio namo atidengta memorialinė lenta.

³ Lietuvių kalbai mokytį pradžios mokykloje skirti šie vadovėliai: *ABC. Rašymo ir skaitymo pradžiamokslis* (Varšuva, 1906; trečias leidimas 1922), *Trumpa lietuvių kalbos gramatika*

Kaip minėta, pirmas J. Damijonaičio vadovėlio *Lietuvių kalbos gramatika* leidimas buvo išspausdintas 1920 m. Kaune. Jis nebuvo naujas originalus vadovėlis – išnašose nurodyta, kad terminus, daugelį pavyzdžių ir pasakymų autorius ėmė iš Petro Kriaušaičio ir Rygiškių Jono *Lietuvių kalbos gramatikos* (Damijonaitis 1920: 3). Tai buvo atnaujintas, pataisytas ir papildytas ankstesnio J. Damijonaičio vadovėlio *Trumpa lietuvių kalbos gramatika* (pirmas leidimas 1909 m.) variantas.

Vadovėlis apima visą pradinės mokyklos gramatikos kursą (Pirmoji dalis: 1. *Žodžio dalys*; 2. *Daiktas, daikto ypatumas ir veiksmas*. Antroji dalis: 3. *Kalbos dalys*. Trečioji dalis: 4. *Sintaksė*). Kiekvieno skyriaus arba poskyrio gramatikos taisyklės ar apibrėžimai iliustruojami pavydžiais ir papildomi užduotimis. Pavyzdžiui, antrojo skyriaus (*Daiktas, daikto ypatumas ir veiksmas*) pradžioje aiškinama, kas yra daiktas. Nurodomi matomų ir nematomų daiktų pavyzdžiai: matomi – *akmuo, karvė, dalgis*, nematomi – *Dievas, protas, meilė*. Pateikiama užduotis išrašyti ir pabraukti „matomųjų daiktų vardus vienu brūkšneliu, nematomųjų – dviem“ (Damijonaitis 1920: 15). Daiktavardis, kaip terminas, pristatomas antrosios dalies *Kalbos dalių* skyriuje (ten pat, 19). Vadovėlio gale yra rekomenduojamų skaityti knygų sąrašas (11 knygų)⁴ ir klaidų atitaisymai.

Kai pasirodė pirmas J. Damijonaičio gramatikos leidimas, buvo išspausdintos trys J. Jablonskio recenzijos – 1920 m. leidiniuose *Lietuva* (Jablonskis 1920a) ir *Švietimo darbas* (Jablonskis 1920b), o 1921 m. – *Lietuvos mokykloje*⁵ (Jablonskis 1921). Recenzijose, remdamasis vadovėlio turiniu, J. Jablonskis glaustai ir aiškiai aptarė pagrindinius vadovėlio sandaros dalykus, svarbius dėstomajai medžiagai terminus ir apibrėžimus. Recenzentas teigia, kad mokinys turi mokytis aiškių, sunormintų terminų ir apibrėžimų, todėl pateikia metodikos patarimų (Jablonskis 1920a: 3 [1933: 163]; 1920b: 50 [1933: 176]). Nurodoma daug vadovėlio korektūros klaidų.

(Vilnius, 1909; 9-as leidimas 1923), *Lietuvių kalbos gramatika. Trumpas vadovėlis mokykloms (mokslo pradžiai)* (Kaunas, 1920; 8-as leidimas 1939), *Vaikų darželis* (skaitiniai II skyriui, Marijampolė, 1922). J. Damijonaitis parašė ir metodikos knygą – 1923 m. išėjo jo knygelė *Pavyzdžiai rašybos ir sintaksės reikalui (diktantas)*. Kiti J. Damijonaičio vadovėliai: *Aritmetikos vadovėlis* (Varšuva, 1–2 d., 1909–1910), *Aritmetikos uždavinynas* (Marijampolė, 1–3 d., 1922–1923; 12 leidimų), *Krašto mokslo skaitymų rinkinys* (1926–1928, 2 leidimai).

⁴ Nurodomos P. Kriaušaičio ir Rygiškių Jono *Lietuvių kalbos gramatikos*, Rygiškių Jono *Lietuvių kalbos sintaksė* ir *Mūsų žodynelis*, Žemaitės raštai, Anderseno pasakos, Aritmetikos teorija, *Vargo mokyklai* I ir II dalys, *Žinynėlis* ir *Žiupsnelis* – skaitinių knygos.

⁵ 1921 m. *Lietuvos mokykloje* pakartojama ta pati J. Jablonskio recenzija, kuri prieš metus buvo išspausdinta *Lietuvoje*.

Ypač išsami *Lietuvoje* per du numerius išspausdinta recenzija – J. Jablonskis čia (1920a: 3 [1933: 160–169]) pirmiausia aptaria vadovėlio sandarą, pabrėždamas, kad „[g]ramatikos tekstas tėra, rodosi, saviškai išdėstytas „mokslo pradžiai“ tų vadovėlių^{6]} turinys“. Taisytinus J. Damijonaičio vadovėlio dalykus recenzentas grupuoja į šešias grupes ir kiekvieną grupę aptaria pateikdamas pavyzdžių. Tai: 1) metodikos patarimai ir taisymai – siūloma nuo pavyzdžių eiti prie taisyklės ar apibrėžimo (Jablonskis 1920a: 2 [1933: 161]); 2) vadovėlio medžiagos pateikimo metodikos trūkumai – kai kuriuos sintaksės dalykus siūloma aprašyti vadovėlio pradžioje (Jablonskis, ten pat); 3) taisyklės ir apibrėžimai – netikslūs šauksmininko, būdvardžio giminės, prievoksmio apibūdinimai (Jablonskis 1920a: 3 [1933: 163]); 4) vadovėlio sandara – J. Jablonskio nuomone, nereikėtų gramatikos skyriaus apie veiksmažodžio rūšis, pasakojamąją kalbą, prijungiamuosius ir sujungiamuosius sakinius ir kt., tačiau reikėtų įtraukti kirčiavimo pradmenis ir rašybą (Jablonskis 1920a: 3 [1933: 167]); 5) netinkami pavyzdžiai ir užduotys – kai kurie pavyzdžiai nelabai suprantami⁷, o užduotys per daug sudėtingos pradžios mokyklos mokiniams⁸ (Jablonskis 1920a: 3 [1933: 167–168]); 6) vadovėlio korektūros klaidų taisymai, pvz.: *papraukite – pabraukite, apie kielius – apie kelius* ir kt. (Jablonskis, ten pat). Iš esmės vadovėlio vertinimas teigiamas – geresnės gramatikos pradinei mokyklai kol kas nėra, nors tobulinti vadovėlį reikia (Jablonskis 1920a: 3 [1933: 169]).

Antras trumpas palankus atsiliepiamas, išspausdintas *Švietimo darbe* (Jablonskis 1920b), yra anoniminis⁹, čia paminėtas ne tik vadovėlis, bet ir pirmoji recenzija: rašoma, kad vadovėlį recenzavęs ir daugelį klaidų suminėjęs J. Jablonskis, kad autorius, rašydamas gramatiką, rėmėsi Petro Kriaušaičio ir Rygiškių Jono gramatika ir Rygiškių Jono *Sintakse*¹⁰. Taigi

^{6]} Turimos galvoje P. Kriaušaičio ir Rygiškių Jono gramatikos.

⁷ Plg.: „Gera motė vyrui kelią rodo“; „Širdies meilė yra geriausia mokytoja“ (Jablonskis 1920a: 3 [1933: 167]).

⁸ Plg.: „Pavyzdij: „Už pikt+ reikia bausti, už ger+ pagirti“ (36) – vaikai turi kryžiukų vietoje parašyti galūnę; reik abejoti, ar jie (pradžios mokiniai) čia mokės bevardę būdvardžiui giminę sugalvoti ir parašyti kryžiukų vietoje a (ne a).“ (Jablonskis 1920a: 3 [1933: 167–168]).

⁹ Jablonskio autorystė nurodyta Juozo Balčikonio sudarytuose *Jablonskio raštuose* (Jablonskis 1933).

¹⁰ Pirmojo leidimo išnašoje pateikiamas paaiškinimas: „Čia terminus, daugelį pavyzdžių ir šiaip jau pasakymų ėmiau iš P. Kriaušaičio ir Rygiškių Jono „Lietuvių kalbos gramatikos“ (Damijonaitis 1920: 3). J. Jablonskis recenzijoje rašo: „Kas nėra dar pratęs vartoti gramatikos terminus mokslo reikalui, tiems galim patarti šiuo tarpu naudotis kaip tik Dam-čio [Damijonaičio] gr-ka [gramatika]“ (Jablonskis 1920a: 50 [1933: 176]).

J. Jablonskiui buvo nekuclu pačiam pasirašyti. Recenzijos pabaigoje nurodomos ir kelios pirmoje recenzijoje paminėtos klaidos (dėl prielinksnio *sulig* vartojimo ir dėl garso *t* virtimo *č*, kai kinta galūnės). Trečioji publikacija apie J. Damijonaičio vadovėlį, kaip minėta, pasirodė 1921 m. *Lietuvos mokykloje* (tai dar kartą iš *Lietuvos* perspausdinta recenzija) (Jablonskis 1920a).

Po trijų J. Jablonskio recenzijų 1921 m. pasirodė kitas J. Damijonaičio gramatikos leidimas (Damijonaitis 1921), 1922 m. – dar vienas leidimas, tačiau be naujų taisyčių. 1921 m. leidime pataisytos tik kai kurios korektūros klaidos, pagal vieną J. Jablonskio pastabą pakeista būdvardžio mokymo metodika (žr. 1 lentelę). Į kitas pastabas neatsižvelgta.

1 LENTELĖ. Pirmųjų trijų J. Damijonaičio gramatikos leidimų skirtumai

1920 m. leidimas	J. Jablonskio pastabos po pirmo leidimo	1921 m. leidimas	1922 m. leidimas
„Vienos raidės yra <i>didelės</i> , kitos <i>mažos</i> .“ (Damijonaitis 1920: 3)	„Čia jau lyg pašykštėta termino (raidžių rūšiai). P. Kr. ir Ryg. Jono gramatikoje tam tikroje vietoje (5) pasakyta šiam reikalui kitaip: „[r]aidės vartojamos didžiosios ir mažosios.“ (Jablonskis 1920a: 3 [1933: 165])	Nepakeista (Damijonaitis 1921: 3)	Nepakeista (Damijonaitis 1922: 3)
„Būdvardžiais vadiname tokius žodžius, kurie reiškia daiktų ypatumą. Būdvardžiai rodo, <i>koks</i> arba <i>kokio būdo</i> yra daiktas. Pavyzdžiai: <i>Geras</i> žmogus. <i>Gera</i> žmona.“ (Damijonaitis 1920: 33)	„J. Damijonaitis savo vadovėlyje beveik visur duoda kalbos taisykles ar šiaip jau paaiškinimus, po kurių eina kalbos pavyzdžiai. Kalbos moksle, ypačiai pradžioje, turėtų būti, rodosi, kaip tik atvirkščiai.“ (Jablonskis 1920a: 2 [1933: 161])	„ <i>Geras</i> žmogus. <i>Gera</i> žmona. (...). Žodžiais: <i>geras, gera, gražus, graži, medinis, medinė</i> reiškiamo, <i>koki</i> yra kalbamieji daiktai, ir pažymime kalbamųjų daiktų ypatumą, <i>būdq.</i> “ (Damijonaitis 1921: 33)	Taip pat (Damijonaitis 1922: 33)

Taigi po pirmųjų recenzijų J. Damijonaičio vadovėlis keitėsi labai nedaug. Tai neliko J. Jablonskio nepastebėta, todėl 1922 m. *Lietuvoje* pasirodė ketvirta jo recenzija su daugeliu pastabų iš pirmųjų recenzijų, apgailestaujant, kad autorius nepasinaudojo ankstesniais patarimais¹¹. Recenzentas išvardija net dešimt taisytinių dalykų, aptartų pirmosiose recenzijose, – pavyzdžiui, primena, kad reikėtų kalbėti apie kirtį, apie rašybą, vengti kai kurių pernelyg sudėtingų dalykų ir pan., kai kurias ankstesnes pastabas papildo¹². Recenzija baigiama piktoka pastaba, kad autorius „negirdomis nuleidžia duodamą jam patarimą“ (Jablonskis 1922: 4 [1933: 275]).

Po aptartosios recenzijos pasirodžiusiame J. Damijonaičio gramatikos leidime (1923)¹³ jau atsižvelgta į daugelį J. Jablonskio pastabų, pakeista vadovėlio sandara. Autorius taisė daugelį dalykų: ištaisyti apibrėžimai, terminai, mokomosios medžiagos pateikimo metodika. Vadovėlis papildytas naujais apibrėžimais, rašybos taisyklėmis, kirčiavimo pradmenimis, ištaisytos ir korektūros klaidos (2 lentelėje pateikiama keletas taisymo pavyzdžių).

Šie leidimai skiriasi ne tik dėl ištaisytų klaidų. Pakitusi vadovėlio sandara, t. y. gramatika suskirstyta į du *lajpsnius* (naujasis terminas teikiamas vietoj *dalies*). Pats autorius išnašose aiškina, kad antrajame laipsnyje „kartojama kai kurios gramatikos taisyklės, išeitos jau pirmajame laipsnyje“ (Damijonaitis 1923: 75). Taigi vadovėlis tapo nuoseklesnis ir sistemingesnis.

Pagrindinis atnaujinto gramatikos leidimo sandaros ypatumas – mokymas koncentrais: plėtojant tas pačias temas, gilinant mokinių žinias ir

¹¹ Plg.: „Prieš dvejus metus dėl šito vadovėlio jau rašiau „Lietuvoje“ ir paskum „Lietuvos Mokykloje“ recenziją, pažymėdamas, kas jame taisytina tolesniems leidimams. Tas vadovėlis daugeliu mano nurodymų betgi nepasinaudojo tolesniam leidimui. Vadovėlio taip pasielgta, man rodosi, be reikalo: dar kurie-ne-kurie pataisymai jam yra tikrai reikalingi.“ (Jablonskis 1922: 4 [1933: 273]).

¹² Plg.: „Vienoje vietoje (89) pasakyta, jog „prieveiksmiai, kurie susidarę iš veiksmažodžių, vadinasi padalyviai“. Pirmojoje savo recenzijoje sakiau, jog tuo būdu reikėtų ir žodžiai *suprantamai*, *neregėtai*, *gulomis* vadinti padalyviais (?). Kodėl autorius to savo apibrėžimo, įdėto į prieveiksmių skyrių, ligi šiol visai netaiso? Su vaikais reikia aiškiai ir tiksliai kalbėti.“ (Jablonskis 1922: 4 [1933: 274]).

¹³ Antraštiniame lape rašoma, kad tai antras leidimas, nors po 1920 m. leidimo (pirmo) dar buvo 1921 ir 1922 m. leidimai, kuriuose buvo ištaisytos korektūros klaidos ir atsižvelgta į kelias J. Jablonskio recenzijų pastabas. Vėlesnis (1925) gramatikos leidimas, nors antraštėje vadinamas *pataisytu leidimu*, beveik niekuo nesiskiria nuo 1923 m. leidimo, tik 20 rekomenduojamų skaityti knygų sąrašas papildomas dar keturiomis, ištaisytos ir korektūros klaidos.

2 LENTELĖ. Jono Jablonskio pastabos ir Juozo Damijonaičio gramatikos taisymai

Pirmas leidimas (1920)	J. Jablonskio pastabos po pirmo leidimo	Antras leidimas (1923)
„Vienos raidės yra <i>didelės</i> , kitos <i>mažos</i> .“ (Damijonaitis 1920: 3)	„Čia jau lyg pašykštėta termino (raidžių rūšiai). P. Kr. ir Ryg. Jono gramatikoje tam tikroje vietoje (5) pasakyta šiam reikalui kitaip: „[r]aidės vartojamos <i>didžiosios</i> ir <i>mažosios</i> .“ (Jablonskis 1920a: 3 [1933: 165])	„ <i>Didžiosios</i> ir <i>mažosios</i> raidės. Raidės vartojamos <i>didžiosios</i> ir <i>mažosios</i> .“ (Damijonaitis 1923: 3)
„Linksnį, kuriu reiškiamę šauksmą, vadiname <i>šauksmininku</i> , k. a.: o! vaik-e! vaik-ai!“ (Damijonaitis 1920: 23)	„Vienoje vietoje (23) autorius sako, kad „linksnį, kuriu reiškiamę šauksmą, vadiname šauksmininku, ir kad tas linksnis, jei neklystu, atsakąs į klausimą (?) – o! (...) vis delto žodelytis „o!“ tekste yra ne savo vietoje (apačioje, trečiojo eilutėje). P. Kr. ir Ryg. Jono gramatikoje (17) toji šauksmininko lytis yra paprasčiau formuluota.“ (Jablonskis 1920a: 2 [1933: 165])	Šauksmininkas neįtrauktas į linksnų eilę, tik parašyta: „Mūsų kalboje yra ir kitų linksnų. Pasakyme: „Tylėk, <i>varle!</i> “ žodis <i>varle</i> šauksmininko lytis, kuria neatsakome į klausimą, tik kreipiamės į kitą asmenį arba daiktą. Ir <i>šauksmininką</i> dedame į linksnų eilę.“ (Damijonaitis 1923: 22)
„Dvibalsis <i>ie</i> žodžio pradžioje rašomas be „j“; k. a.: ieškoti, iešmas, ieva.“ (Damijonaitis 1920: 10)	„Vadovėlyje pasakyta, jog dvibalsis „ie“ žodžio pradžioje rašomas be „j“. Bet vadovėlyje visur rašoma „jie dirba, jiems duonos reikia“ (su „j“):“ (Jablonskis 1922: 4 [1933: 274])	„Dvibalsis <i>ie</i> žodžio pradžioje rašomas be „j“ (...). Tik tai žodžiuose <i>jie, jiems, jiedvi</i> , rašome tą pačią j, kurią rašome ir kitose tų žodžių lytyse (jų, juos, jais..).“ (Damijonaitis 1923: 12)

įgūdžius. Antroje vadovėlio dalyje kartojamos kalbos dalys, tačiau jau sudėtingiau ir išsamiau, pateikiama daugiau teorinių žinių. Tobulinant vadovėlio sandarą, parašyta ir visai naujų skyrių (pvz., *Etimologijos*¹⁴), bu-

¹⁴ Pirmoje recenzijoje J. Jablonskis rašo: „Autorius savo rašinio antraštei vartoja žodį „gramatika“; žodžio „etimologija“; rodosi, visai nėra vadovėlyje, tų dviejų žodžių reikšmė vadovėlyje visai nepaaiškinta; paminėtas tik vadovėlio gale skyriaus antraštei žodis „sintaksė“; bet ir jo reikšmė niekur nepaaiškinta.“ (Jablonskis 1920a: 3 [1933: 167]).

vusios dalys ir skyriai papildyti (pvz., *Pirmasis laipsnis*¹⁵, *Sintaksės skyrius*¹⁶), pateikta naujų apibrėžimų (pvz., etimologijos, gramatikos ir sintaksės) (Damijonaitis 1923: 166). Atsižvelgta į J. Jablonskio pastabas, kad reiktų „paminėti žodžio kirtį (akcentą), pamokyti vaikus kelių mūsų rašybos dalykų [...], paaiškinti jiems, kaip keliami rašant žodžiai iš vienos eilės galo į kitą eilę“ (Jablonskis 1921: 108). Taigi naujuose leidimuose¹⁷ kirčiavimo dalykai pateikiami *Etimologijos*¹⁸ skyriuje (*Antrajame laipsnyje*) (Damijonaitis 1923: 74), o žodžių kėlimo tvarka aptariama *Garsų ir raidžių* skyriuje (Damijonaitis 1923: 14).

Švietimo darbe publikuota ir J. Damijonaičio pataisyto vadovėlio recenzija (Jablonskis 1926). Recenzija išsami ir ilga, recenzentui vis dar lieka neaišku, kurioms mokyklos klasėms ši gramatika skiriama, nes autorius niekur apie tai nėra rašęs. Šis klausimas jau buvo aktualus recenzuojant pirmuosius gramatikos leidimus, o aptariant naują – dviejų „laipsnių“ (t. y. dalių) – vadovėlio sandarą, tapo dar svarbesnis. Įvertinęs vadovėlio užduotį, J. Jablonskis spėja, kad gramatika skiriama pradinėms klasėms, tačiau kai kurios užduotys (kaip ir rekomenduojamos skaityti knygos) labiau tikėtų aukštesniųjų klasių mokiniams.

Minimoje recenzijoje siūloma dar nemažai taisyti ir tobulinti, priminama, į ką nebuvo atsižvelgta ankstesnėse recenzijose, pavyzdžiui, trūksta vadovėlio turinio. Dar siūloma taisyti bendraties, veiksmažodžio ir būdvardžio apibrėžimus. Dėmesio sulaukė naujai vadovėlyje pateikti dalykai, pavyzdžiui, apie kirtį J. Jablonskis siūlo pradėti aiškinti anksčiau: „pirmajame laipsnyje autorius apie kirtį nieko nesako. *Antrajame laipsnyje* pažymėta trumpai, kas yra kirtis ir išaiškintas, man rodos, skubotai visų kirčio (kairinio, dešinio ir riestinio) dalykas. Apie kirtį reikėjo duoti supratimo, rodos, ir pirmajame laipsnyje.“ (Jablonskis 1926: 419 [1933: 374]). Taip pat siūloma keisti ir paskutiniame skyriuje pateiktą sintaksės apibrėžimą,

¹⁵ *Pirmojo laipsnio* (plg. pirmo leidimo *Pirma dalis*) 3, 4, 5, 6, 7 skyriai, juose nagrinėjamos visos kalbos dalys, pateikiamas sakinio apibrėžimas ir supažindinama su pagrindinėmis ir antrininkėmis sakinio dalimis.

¹⁶ Papildyta poskyriais: Sutaptiniai sakiniai; Prijungiamieji sakiniai; Sujungiamieji sakiniai; Įterptiniai sakiniai (Damijonaitis 1923: 155–162).

¹⁷ Turima omeny antras ir trečias leidimai, nes trečiasis, nors antraštėje rašoma, kad tai pataisytas leidimas, nuo antrojo (1923) skiriasi labai nedaug – pataisytos kai kurios užduotys (Damijonaitis 1922: 8), papildytas rekomenduojamų skaityti knygų sąrašas ir kt.

¹⁸ J. Damijonaitis pateikia kiek kitokį, nei dabar įprasta, etimologijos apibrėžimą: „Toji gramatikos dalis, kuri tiria kalbos garsus ir žodžius, vadinasi etimologija.“ (Damijonaitis 1923: 166).

kuris, jo manymu, per sudėtingas mokslo pradžiai (Jablonskis 1926: 421 [1933: 376])¹⁹.

Deja, tais pačiais metais, kai buvo išspausdinta paskutinė J. Jablonskio recenzija, J. Damijonaitis netikėtai mirė. Išsamios šios recenzijos pastabos liko neišgirstos. Vėlesni septyni J. Damijonaičio gramatikos leidimai buvo taisomi leidėjų pastangomis. Analizė rodo, kad jų taisyta tik korektūros klaidos.

Taigi Damijonaičiui gyvam esant buvo išleisti penki jo gramatikos leidimai ir parašytos penkios J. Jablonskio recenzijos, kuriose recenzentas aptarė pirmą ir trečią (pataisytą) leidimus. Išanalizavus visas J. Jablonskio recenzijas, galima teigti, kad iš esmės kalbininkas vertino J. Damijonaičio gramatiką, ypač pataisytąjį leidimą, tačiau siekė toliau tobulinti būsimų gramatikos leidimų kokybę. Recenzentui rūpėjo ne tik kalbos taisyklingumas, aiškumas, kalbotyros terminų ir apibrėžimų tikslumas, bet ir pedagogikos dalykai.

APIBENDRINAMOSIOS PASTABOS

Analizuotose Jono Jablonskio recenzijose aptariami ir taisomi šie Juozo Damijonaičio vadovėlio *Lietuvių kalbos gramatika* dalykai:

1) apibrėžimų taisyklingumas, tikslumas ir aiškumas atsižvelgiant į mokinių amžių (tai sudaro 28 proc.), pvz.: „Autoriaus veiksmažodžių apibrėžimas gramatikai, man rodos, netinka. Jei „žodžiai, kurie reiškia daikto veiksmą“, yra veiksmažodžiai, tad ir žodžiai *važiavimas, gulėjimas, rašymas* bus veiksmažodžiai. Šią kalbos dalį apibrėždami, turime tikslesni būti.“ (Jablonskis 1926: 418 [1933: 373]);

2) metodika (12 proc.) – aptariami dalykai, susiję su medžiagos dėstymu, naujų žinių supratimu ir įtvirtinimu atsižvelgiant į mokinių amžių (plg. 1 ir 2 lentelių pavyzdžius);

3) vadovėlio sandara (pateikiamos pastabos, ko trūksta, ko per daug (8 proc.) – dažniausiai, kaip ir metodikos pastabos, siejama su mokinių amžiumi, svarstoma, ar tikslinga mokyti kai kurių dalykų, pvz.: „duoti pirmajame mokslo laipsnyje visos aplinkybių rūšys nereikėjo“ (Jablonskis 1926: 419 [1933: 373]);

4) terminai (3 proc.) – nurodomi netaisyklingi terminai ir ištaisomi (plg. 1 ir 2 lentelių pavyzdžius);

¹⁹ „Toji (gramatikos) dalis, kuri aiškina, kaip kada telkiasi atskiri kalbos žodžiai sakiniuose, vadinasi sintaksė.“ (Damijonaitis 1923: 166).

5) paminimi ir kiti trūkumai (3 proc.) – kritikuojamos kai kurios užduotys ir pateikti pavyzdžiai²⁰, nors daugumą gramatikos pavyzdžių J. Jablonskis vertino kaip pakankamai taisyklingus ir tinkamus kalbos mokslui (Jablonskis 1921: 108);

6) daugiausia taisoma korektūros klaidų (46 proc.) – šiais taisymais baigiama kiekviena recenzija (pirmoje recenzijoje nurodytos 28, paskutinėje – 15).

Recenzijose aptariamus kalbos dalykus J. Jablonskis aiškina glaustai, plačiau komentuoja tik tokius taisymus, kurie yra nauji, ankstesnėse recenzijose neminėti. Ilgiausios ir išsamiausios yra pirmoji ir paskutinė (atnaujinto leidimo) recenzijos. Kai kuriuos dalykus pamini lyg ir nekantriai, jei apie tai buvo pats rašęs arba pateikęs naujai savo kalbos mokslo knygoje. Apskritai kalbininkas pripažįsta, kad J. Damijonaičio gramatikos kalba aiški, paprasta ir suprantama (Jablonskis 1922: 4).

Savo kalbinių nuostatų J. Damijonaitis niekur nėra skelbęs, į recenzijas jis atsakydavo tik taisydamas savo vadovėlius, todėl ne visada aišku, kodėl į vienas recenzento pastabas atsižvelgė, o į kitas – ne. Galbūt tik iš dalies tai gali paaiškinti 1909 m. prie *Trumpos lietuvių kalbos gramatikos* atitaisymų parašytas komentaras, kad rašant šią knygelę jam rūpėję „daugiau pedagogijos reikalavimai, negu filologijos išvedžiojimai“ (Damijonaitis 1909: 302).

J. Jablonskio recenzijų ir J. Damijonaičio gramatikos pakartotinių leidimų lyginimas parodė, kaip tobulėjo J. Damijonaičio vadovėliai. Daugybė J. Jablonskio siūlymų taisyti vadovėlio terminus, apibrėžimus, metodiką ir vadovėlio sandarą rodo, kad tuo metu, kai buvo rašomas vadovėlis ir leidžiami pakartotiniai jo leidimai, lietuvių kalbotyros terminija ir kalbos mokymo tradicija dar tik formavosi, tačiau gimtosios kalbos vadovėliams J. Jablonskis jau kėlė labai aiškius kalbos taisyklingumo, aiškumo, tikslumo ir tikslingumo reikalavimus.

ŠALTINIAI

Damijonaitis J. 1909: *Trumpa lietuvių kalbos gramatika*, Juozapo Zavadskio spaustuvė Vilniuje.

Damijonaitis J. 1920: *Lietuvių kalbos gramatika. Trumpas vadovėlis mokykloms (mokslo pradžiai)*, Kaunas: Lietuvos Valstybės Spaustuvė.

²⁰ Aptardamas užduotį, t. y. pasaką „Avis ir avinėlis“ parašyti pasakojamąja kalba, J. Jablonskis sako, kad „toks uždavinys išspręsti sunku bus ne tik tai vaikui, silpnam dar mokinėliui, bet ir jo mokytojui“ (Jablonskis 1921: 108).

- Damijonaitis J. 1921: *Lietuvių kalbos gramatika. Trumpas vadovėlis mokykloms (mokslo pradžiai)*, Kaunas: Lietuvos Valstybės Spaustuvė.
- Damijonaitis J. 1922: *Lietuvių kalbos gramatika. Trumpas vadovėlis mokykloms (mokslo pradžiai)*. Spausdinta „Dirvos“ B-vės spaustuvėje Marijampolėje.
- Damijonaitis J. 1923: *Lietuvių kalbos gramatika. Trumpas vadovėlis mokykloms (mokslo pradžiai)*. Antrasis leidimas. Spausdinta „Dirvos“ B-vės spaustuvėje Marijampolėje.
- Damijonaitis J. 1925: *Lietuvių kalbos gramatika. Trumpas vadovėlis mokykloms (mokslo pradžiai)*. Trečiasis leidimas (pataisytas). Spausdinta „Dirvos“ B-vės spaustuvėje Marijampolėje.
- Jablonskis J. 1920a: J. Damijonaičio „Lietuvių kalbos gramatika“. – *Lietuva* 164, 2–3; 165, 2.
- Jablonskis J. 1920b: J. Damijonaičio „Lietuvių kalbos gramatika“. – *Švietimo darbas* 10, 49–51.
- Jablonskis J. 1921: J. Damijonaičio „Lietuvių kalbos gramatika“. – *Lietuvos mokykla* 2–3, 103–109.
- Jablonskis J. 1922: J. Damijonaičio „Lietuvių kalbos gramatika“. – *Lietuva* 257, 4.
- Jablonskis J. 1926: J. Damijonaičio „Lietuvių kalbos gramatika“. – *Švietimo darbas* 4, 415–421.
- Jablonskis J. 1933: *Jablonskio raštai 2. Švietimo reikalai*. Red. J. Balčikonis, Kaunas: Švietimo ministerijos leidinys.

LITERATŪRA

- Ažubalis A. 1997: *Iš Lietuvos matematinio švietimo praeities*, Kaunas: Šviesa.
- Ažubalis A. 2001a: J. Damijonaičio 130-osioms gimimo metinėms. – *Dialogas* 29, 11–14.
- Ažubalis A. 2001b: Juozui Damijonaičiui – 130 metų. – *Matematika ir mokykla* 3, 1–3.
- Balčikonis J. 1956: Keletas atsiminimų apie J. Jablonskį. – *Literatūra ir kalba* 1, 27–30.
- Bytautienė B. 2006: Įprasmino save darbuose. – *Nemunas* 43, 2.
- Girdenis A., Piročkinas A. 1977–1978: Jonas Jablonskis – dialektologas. – *Kalbotyra* 28 (1), 29–39; 29(1), 19–28.
- Juozapavičius P. 1971a: Gyvenimą paskyręs liaudies švietimui: J. Damijonaičio gimimo 100-osioms metinėms. – *Gimtas kraštas* 32, 3.
- Juozapavičius P. 1971b: J. Damijonaičio šimtosioms. – *Kauno tiesa* 191, 3.
- Kelmutis A. 1930: Atsiminus a. a. Juozą Damijonaitį. – *Sėjos baras* 1, 4–7.
- Malėnas I. 1970: Kaip gimė skiemenų metodas. – *Aidai* 3, 123–126.
- Piročkinas A. 1980: *Jonas Jablonskis*, Kaunas: Šviesa.

- Poderys J. 1931: Atsiminimai apie a. a. Juoza Damijonaitį jo mirties 5-rių metų sukaktuvių proga. – *Sėjos baras* 5–6, 95–100.
- Ruseckas J. 1926: Juozas Damijonaitis – 35 metų pedagoginio bei literatūros darbo sukaktuvėms paminėti. – *Lietuvos mokykla* 2, 93–94.
- Skučaitė V. 2006: Butas, kuriame sustojęs laikas. – *Kauno diena* 224, 12.
- Vidžiūnas A. 1997: *Jono Jablonskio akcentologija*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- Vokietaitis J. 1927: A. a. Juozui Damijonaičiui atminti. – *Švietimo darbas* 1, 3–9.

Gauta 2010 10 29

JONAS JABLONSKIS AS A REVIEWER OF TEXTBOOKS BY JUOZAS DAMIJONAITIS

S u m m a r y

The article discusses five reviews by Jonas Jablonskis written in 1920(2), 1921, 1922 and 1926 for the two editions of the Lithuanian grammar by Juozas Damijonaitis, namely, *Lietuvių kalbos gramatika. Trumpas vadovėlis mokykloms (mokslo pradžiai)* (The Lithuanian Grammar. A short textbook for schools (introduction) (1920, 1923; the second edition was revised according to J. Jablonskis' recommendations). The comparative analytical and statistical methods have been used to establish J. Jablonskis' impact on the revision of the grammar.

In his reviews, J. Jablonskis considered the following aspects: 1) the accuracy and clarity of definitions with respect to the pupils' age (28%); 2) the methods of presentation, explanation and drilling of the material (12%); 3) the structure of the textbook and methodological remarks related to the age of the pupils (8%); 4) incorrectly used terms (3%); 5) other shortcomings (3%).

Many corrections of the textbook proposed by J. Jablonskis regarding the terminology, definitions, teaching approaches and structure of the material show that at the time of writing and editing the tradition of terminology in the Lithuanian grammar was only starting to appear. It is thus remarkable that J. Jablonskis introduced a very clear standard for the correctness, clarity and rationality of the requirements for the textbooks of Lithuanian.

VAIDA BUIVYDIENĖ
Lietuvių kalbos institutas
P. Vileišio g. 5, LT-10308 Vilnius
v.buivyde@gmail.com